TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 8, Sayı: 28, Mart 2021, s. 72-83

Doç. Dr. Gülay DURMAZ

Uludağ Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı, cavdurel@yahoo.com

TARİH MANZUMELERİNDE LALELİ CAMİİ

Özet

Klasik Türk şiirinde şairler, yaşadıkları dönemin tanığı olarak içinde bulundukları dönemin önemli olaylarını şiirlerinde işlemişlerdir. Siyasi, askerî, kültürel, sosyal alanlarda ortaya çıkan değişimin yaşandığı XVIII. yüzyıl, özellikle muhtevada görülen değişim ile gerçek yaşamın daha çok ele alındığı bir dönem olmuştur. Cülustan bayrama, doğumdan ölüme kadar her türlü olaya tarih düşüren divan şairleri, yaşadığı dönemin önemli yapıları olan camiler, medreseler, konaklar, çeşmeler, saraylar gibi birçok mimarî eser için de tarih manzumesi yazmışlardır. Bu çalışmada, III. Mustafa tarafından yaptırılmasına rağmen Sultan'ın adını taşımayan XVIII. yüzyılın önemli eserlerinden biri olan Laleli Camii'nin Fıtnat Hanım, Mehmed Şerif ve Şâkir divanlarında yer alan tarih manzumelerine göre değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, giriş bölümünden sonra iki bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde Sultan III. Mustafa tanıtılmış, ikinci bölümde ise manzumelere yer alan caminin kubbesi, kandili, aydınlığı, ruhaniyeti, Laleli semtinde olması gibi özellikleri ele alınarak gerçekliğin şairin dünyasındaki biçimi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: XVIII. yüzyıl, III. Mustafa, tarih manzumeleri, Laleli Camii.

HISTORICAL POEMS IN LALELİ MOSQUE

Abstract

In Classical Turkish poetry, poets addressed significant events that they witnessed in their respective periods. In the 18th century that witnessed political, military, cultural and social changes, a parallel change was observed in the content and poets increasingly addressed real life events. Divan poets, who chronologized all types of events including enthronements, holidays, birth, and death, also wrote historical poems about several architectural works such as contemporary mosques, madrasahs, mansions, fountains, and palaces. The present study aims to investigate the Laleli

Mosque, a significant 18th century work, which does not bear the name of Mustafa III, although it was built by this Sultan, based on the historical poems included in the divans by Fıtnat Hanım, Mehmed Şerif and Şâkir. The study includes two sections excluding the introduction. In the first section, Sultan Mustafa III is introduced, and the dome, the lamp, illumination, spirituality of the mosque, and its location at Laleli district were analyzed based on the poems in the second section, and the form of reality in the world of poets was investigated.

Keywords: 18th century, Mustafa III, historical poetry, Laleli Mosque.

Giriş

Türk edebiyatında tarih düşürme ile ilgili en önemli dönem, XVIII. yüzyıldır. Öyle ki, Divan edebiyatında, XVIII. yüzyıla mazmunlar ve mefhumlar açısından bakıldığında, bir yandan geçmişten gelen klasik anlayış ve Sebk-i Hindî'nin devam ettiği bir yandan da şiirin içeriğine yönelik yerlileşme ve dış gerçekliğe yönelme fikrinin önceki devirlere göre belirgin bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Muhtevada bazı çözümlerin meydana geldiği sosyal hayat ile edebiyat arasındaki bağlantının Divan şiirinin derin yapısından biraz daha yüzeye doğru ilerlediği ve onu sanki çağına tanıklık eden bir belge hâline dönüştürdüğü gözlemlenmiştir (Öztekin, 2004: XIX). Gerçekliğin şiire yansımaları ile beraber yaşanan sosyal ve kültürel hayatın izlerini şairin duygu ve düşünce dünyasından aktardığı bir geleneğin içinde bulmak mümkündür. Bu dönemde, divan şairleri, önemli buldukları pek çok olay ve dönemin mimarî yapıları için tarih düşürmüşlerdir. Yazdıkları manzumelerde şairler, mimarî eserlerin kimin döneminde yapıldığından eserlerin yapı özelliklerine kadar birçok konu hakkında bilgi vererek hem tarih düşürmüşler hem de bu önemli olaylar ve yapılar için tarihe not düşmüşlerdir.

Laleli Camii de XVIII. yüzyılda III. Mustafa tarafından yaptırılmış bir camidir. Aslında birçok yapıyı içinde barındıran Laleli Külliyesi içerisinde yer alan kadim bir eserdir. İstanbul'un kalbi sayılan işlek bir yerde, Eminönü'ne bağlı Laleli semtinde, Ordu Caddesi üzerindedir. Beyazıt'tan Aksaray'a giden yolun üzerinde bulunan bu cami, zarif bir biblo gibi yükselir. Farklı yönlerde yuvarlak kemerli dört kapı ile geçişi sağlanan, büyük bir dış avlunun ortasında yer alan cami, fevkanı olup, taş ve tuğla örgülü almaşık duvarlara sahiptir (Malkoç: 2017: 15). Laleli Külliyesi, (1174/1760-1177/1764) yılları arasında yaptırılmıştır. Cami, imaret, çarşı, dükkânlar, çeşmeler, sebîl, türbe, medrese, han ve mumhaneden oluşmaktadır. Daha sonra külliye bir de muvakkithane ilave edilmiştir. Adını Laleli Baba denilen bir velî türbesinden alan külliye'nin inşasına hassa baş mimarı Kara (Hacı) Ahmed Ağa tarafından başlanmış ve Mehmed Tahir Ağa tarafından tamamlanmıştır. (1196/1782)'deki yangında külliye'nin bazı dükkânları yanmış, cami harap olmuştur. (1197/1783) ve (1262/1846) yıllarında cami tamir edilmiştir. Külliye yapılarından medrese günümüze ulaşmamıştır. Türbe caminin batısında ayrı bir avlu içinde bulunmaktadır. Türbe içinde, III. Mustafa (öl. 1187/1774), III. Selim (öl. 1222/1808), III. Mustafa'nın çocukları Şehzade Mehmed, Hibetullah Sultan, Mihrişah Sultan, Şerife Havvâ Sultan, Fatma Sultan ve Beyhan Sultan burada yatmaktadır. Laleli Camii ve Külliyesi Batı'dan gelen barok üslûbunun hâkimiyetinde kendinden önce yapılan Nuruosmaniye Camii'nin aksine klasik Türk mimarisinden bazı esasların ve izlerin yaşatıldığı bir eser olarak Türk sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir (Çobanoğlu: 86-89).

Bu makalenin amacı, Laleli Camii'ni XVIII. yüzyılda kaleme alınmış tarih manzumelerinde yer aldığı biçimiyle değerlendirmektir. Böylece gerçek ve şiir arasındaki bağlantının yansımaları gözlemlenmeye çalışılacaktır. Çalışma, iki bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölüm, camiye yaptıran zamanın padişahı III. Mustafa'yı; ikinci bölüm, tarih manzumelerine göre caminin özelliklerinin belirtilmesinden oluşmaktadır.

A. III. MUSTAFA (H. 1170-1187 / M.1757-1774)

Sultan III. Mustafa 14 Safer 1129 (8 Ocak 1717) günü Edirne'de dünyaya gelmiştir. Babası Sultan III. Ahmed, annesi Mihrişah Sultan'dır. III. Mustafa dönemi Osmanlı'nın çöküş yıllarının başlangıcıdır. Osmanlı Devleti ilk defa tek bir devlet karşısında büyük bir mağlubiyete uğramıştır. Bundan sonra da savaşlarda tek başına bir başarı sağlanamamıştır. "Cihangir" mahlası ile şiirler yazmıştır Biraz da zorunluluktan dolayı geniş imar faaliyetlerinde bulunmuştur. 12 Zilhicce 1179'da (22 Mayıs 1766) meydana gelen deprem felaketi büyük bir yıkıma sebebiyet vermiştir. Bütün imkânları seferber eden Sultan III. Mustafa, yıkılan Fatih Camii yanında Eyüp Sultan Camii, Davud Paşa Kasrı, Kapalı Çarşı, surlar, Baruthane-i Âmire, Saraçhane, yeniçeri odaları, Tophane, Kızkulesi gibi yıkılan veya hasar gören yerlerin inşa ve tamirinde büyük bir rol oynamıştır (Beydilli, 2006:280-283; Afyoncu, 2019:150). Laleli Camii için bugün mevcut olmayan "bu" redifli inşa kitabesi, Fıtnat Hanım tarafından yazılmıştır (Kitabelerin Kitabı Fatih, 2016: 457). Fıtnat Hanım (öl.1194/1780) Sultan Mustafa'nın cülusundan beri bütün vaktini hayrata harcadığından bahsederken deprem nedeniyle şehrin yeniden ele aldığı imar işlerinin çokluğuna değinmektedir:

Cülûsundan beri evkâtını hayrâta sarf etdi

Kemâl-i sıdk-ı niyyet mahz-ı te'yîd-i Hudâdır bu

Fıtnat Hanım Tar. 6/7 (Çeçen, 2006:243)

III. Mustafa, yaptırdığı büyük camiler kendi adıyla anılmaz. Ölen annesi ve büyük kardeşi Süleyman'ın ruhları için yaptırdığı Mihrişah diye anılan Ayazma Camii ve Laleli Camii bunlardandır (Beydilli, 2006:280-283). Yeniden inşa ettirdiği Fatih Camii ise yine aynı isimle anılmaya devam etmiştir. Fıtnat Hanım, "Men benâ lillâhi mesciden yebtegî bihî vechi'llâhi bena'llâhu lehü mislehü fi'l-cenneti" yani "Kim Allah için bir mescit yaparsa Allah da ona cennette onun benzerini yapar." (Özdemir, 2016: 334) şeklindeki hadise uyararak Sultan III. Mustafa'nın böyle yüce bir cami yaptırdığından söz etmektedir:

Li-vechi'llâh böyle câmi'-i vâlâ binâ kılmak

Hulûs üzre hadîs-i "men-benâ"ya iktidâdur bu

Fıtnat Hanım Tar. 6/11 (Çeçen, 2006:243)

III. Mustafa zamanında sadece deprem felaketinin 22.000 bin keselik masrafa yol açtığı bilinmektedir (Beydilli, 2006:280-283). "Şefkatinin altın ve gümüş nakdini harcayıp yaptığı hayırla Allah'ın lütfuna mazhar olmuştur." diyen Şâkir'in, Sultan'ın hem şefkatli oluşundan hem de imar faaliyetleri için harcanan masrafın çokluğundan bahsettiği düşünülebilir:

Bezl edip nakdâne-i sîm ü zer-i a'tâfını

Böyle bir hayra muvaffak oldu bi'l-lutf-ı Hudâ

Şâkir Tar. 35/4 (H.951/ 16a)

Şâkir, Sultan III. Mustafa'nın kapıdan mihraba yani baştan sona camiye mamur ettiğini belirtmiştir:

Câmi '-i dehri mine 'l-bâb-ı ile 'l-mihrâb hep

Ol imâmü 'l-müslümân âbâd edip ser-tâ-be-pâ

Şâkir Tar. 35/3 (H.951/ 16a)

Sultan III. Mustafa, yaptırdığı Laleli ve Fatih Camilerine ilk ziyaretlerini Cuma selamlıkları vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Laleli Camii'nin yapılmasını 8 Eylül 1760'da (27 Muharrem 1174) istemiştir. Bu camide kılınan ilk namaz ise 4 Mart 1764'de (1 Ramazan 1177) pazar günü Sadrazam Köse Bahir Mustafa Paşa ve Şeyhülislam Dürrizâde Mustafa Efendi'nin katılımıyla gerçekleştirilen sabah namazıdır. III. Mustafa, yaptırdığı camiye ilk ziyaretini bu açılış sonrasındaki ilk Cuma Selamlığında 9 Mart 1764'de (6 Ramazan 1177) gerçekleştirmiştir. Vezirler, ulema, hâcegân-ı Dîvân, dergâh-ı âlî kapıcıları ve gedikli zu'amâ eşliğinde saraydan alay resmi ile çıkan Sultan, yaptırmış olduğu Laleli Camii'nde namazını eda ettikten sonra devlet erkânına, bina emini Yusuf Efendi'ye samur kürkleri, ulema ve şeyhlere de samur ve sincâb kürkleri giydirmiştir (Görür, 2018:153). Camii'nin yapımı bitince, Sultan Mustafa'nın Ramazan ayının ilk Cuma namazını bu camide kıldığı Şâkir tarafından şu şekilde belirtilmiştir:

Hîn-i itmâmında teşrîf eyleyip imdi o şâh

Der-meh-i savm evvel-i Cum 'a namaza ibtidâ

Şâkir Tar. 35/8 (H.951/16a)

B. Laleli Camii'nin Özellikleri

Kandilleri ışıltılıdır.

Foto 1: Laleli Camii'nin içinden bir görünüş (<https://islamansiklopedisi.org.tr/laleli-kulliyesi>)

Cantay, camilerde kullanılan kandillerle ilgili, “Camilerde iç mekânın doğal olarak aydınlanması için pencerelerin sayısı, yeri ve büyüklüğü en uygun şekilde tespit edilerek gün ışığından en iyi şekilde yararlanmak hedeflenir. Suni aydınlatmanın da en iyi şekilde yapılması kandillerle sağlanmıştır. Kubbe, yarım kubbe, kemer, tonoz veya tavan örgüsü içine yerleştirilen güçlü bağlantılara, asma kandillik zincirlerinin takılacağı halkalar tutturulmuştur. Bu halkaların, bazı örneklerde ağırlıkları birkaç tonu bulan asma kandilleri taşıyabilmeleri için kubbe yüzeyine, tek merkezli iç içe daireler halinde yerleştirildikleri görülmektedir.” şeklinde bilgi vermektedir (1991:498-499). Laleli Camii’ndeki kandillerden yola çıkarak Fıtnat Hanım da caminin içindeki ıslıl ıslıl ortama dikkat çekmiştir. Fıtnat Hanım’a göre, bu öyle bir camidir ki, içindeki ruhaniyeti ile sanki nurlar âlemine dönmüştür, kandilleri, yıldızlara benzetmektedir ve sanki bu hâliyle ıslık dolu bir gökyüzü gibi olmuştur:

Ne câmi ‘ böyle rûhâniyyet ile ‘âlem-i nûra

Kanâdîl i kevâkib bir sipîhr-i pür-ziyâdır bu

Fıtnat Hanım Tar. 6/9 (Çeçen, 2006:244)

Mehmed Şerif, Laleli Camii’nin kandili hakkında bilgi verirken kandilin hem aydınlatmasından hem de kokusunun miskler saçtığından bahsetmiştir. Kandilin etrafa saçtığı ıslık sanki bir nurdur. Kandil yağından yayılan koku, çok hoştur ve kandilin altın kâsesindeki fitili ise sümbülden yapılmış olmalıdır:

Nûrdur nâr-ı çerâgı ‘utr-ı şâhî revganı

Kâse-i zerrîn-i kandîlinde sümbülden fetîl

Mehmed Şerif Tar. 3/7 (Yağcı 2006:129)

Mahfili süslüdür.

Foto 2: Hünkar Mahfili http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=2908

XVIII yüzyıl camilerinde, genellikle son cemaat yerlerinin üst kısmında hünkâr mahfilinin bulunduğu ikinci kat, padişahın maiyetiyle beraber gelip ibadet ettiği, dinlendiği yer olmuştur (İnci, 1985: 227). Hünkâr mahfili, mermer sütun kaideleri, zarif sütunlar ve sütun başlıkları ile kıvrımlarla hareketlendirilmiş korkuluklar, yıldız ve kırık çizgilerden oluşan altın yaldızlı kafes ve kafesin üzerindeki taç bölümü bulunmaktadır (Çetinaslan, 2012:137). Mehmed Şerif de mahfil, faziletli Sultan'ın "ömrünün uzunluğunun süsü" olsun diyerek Sultan'ın uzun ömürlü olmasını ve bu süslü mahfilde uzun yıllar bulunmasını dilemektedir:

Hutbe-i da'vât-ı halka nâmı ziynet-sâz olup

Ola mahfil zîb-i tûl-ı 'ömr o sultân-ı nebîl

Mehmed Şerif, Tar. 11 (Yağcı, 2006:129)

Kubbesi gökyüzünü kaplamıştır

Foto 3: Laleli Camii. <https://tr.pinterest.com/pin/473863192033521140/?autologin=true>

Osmanlı camileri bir plan içinde gelişmiştir. Ancak XVIII. yüzyıl camilerinde plan açısından bir değişiklik görülmemiştir. Genellikle kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü bir şekildedir. Laleli Camii'nde erken Osmanlı camilerindeki tek mekânlı tek kubbeli bir plan söz konusudur (İnci,1985:227). Mekânı örten ana kubbe, sivri kemerler üzerine oturan ve ikisi kuzeyde serbest, ikisi mihrap sofrası köşelerinde, dördü yanlarda duvar yüzeylerinde toplam sekiz pâyeye taşınmaktadır. Bu kubbe dördü köşelerde, ikisi mihrap ekseninde olmak üzere altı yarım kubbe ile desteklenmiştir. Mihrap önündeki ve kuzeydeki yarım kubbeler diğerlerine göre daha derin tutulmuştur. Kuzeyde son cemaat yeriyle birleşen iki köşede birer küçük kubbe vardır (Çobanoğlu: 2003:86-89). Laleli Camisi'nin "Barok" üslûp niteliği taşıyan bazı yenilikler taşıdığını ancak yapının Nuruosmaniye'ye bir öykünme sayılamayacağı hatta Laleli Camii'nin dış görünüşünün sadeliğe ve bezemelerine bakıldığında daha çok "Rokoko" etkileri taşıyan bir yapı olduğu üzerinde durulmuştur (Sürmen, 2005:12). Caminin kubbesi ile ilgili olarak Şâkir, kubbe, feleğe kadar yayılsa mümkündür diyerek yeni yapılan caminin kubbesinin büyüklüğünden bahsetmektedir:

Bârekallâh câmi '-i nev-resm-i vâlâ tarh kim

Kubbesi gerdûna isti 'lâ-fürûş olsa sezâ

Şâkir Tar. 35/5 (H.951/ 16a)

Kâbeye, Kibleye, Beyt-i Ma'mura benzer

Mehmed Şerif, Laleli Camii'nin kerametinin parlaklığının dünyaya yayıldığından bahsederek ondaki Kâbe'yi görmeyenin kör olması gerektiğini söylemektedir:

Şöyle tâbân-ı kerâmet öyle müsrif 'âleme

Görmeyen var ise anda Ka'be'yi çesm-i 'alîl

Mehmed Şerif Tar. 3/8 (Yağcı 2006:129)

Fıtnat Hanım rica ehlinin kiblesidir şeklinde tanımladığı Laleli Camii için devrin padişahları, yüce kapısına yüz sürse uygundur demektedir:

Sezâ şâhân-ı dehr olsa der-i vâlâsına rû-mâl

Perestişgâh-ı 'âlem kible-i ehl-i ricâdır bu

Fıtnat Hanım Tar. 6/5 (Çeçen, 2006:244)

Beytül-mamûr, Kurân-ı Kerim'de, Allah'ın üzerine yemin ettiği bir mekânın adı olarak geçmektedir. Beytül-mamûrun yedinci kat gökte Firdevs cennetinde Kâbe'nin tam üstünde kalan ve Kâbe'ye benzeyen meleklerin kiblesidir. Hz. Âdem ile birlikte bugünkü Kâbe'nin bulunduğu yere indirilmiş ancak Nuh Tufanı'ndan önce yedinci kat göğe çekilmiştir. Melekler ibadetlerinde oraya yönelirler ve orayı tavaf ederlermiş (Pala, 1985: 80). Semada meleklerle ait bir mabet olmasının yanında dünyada bütün Müslümanların mabedini teşkil eden Kâbe olabileceği hususunda da görüşler bulunmaktadır (Küçük; 1992:94). Fıtnat Hanım da "İbadet edenlerin secdegahı öyle nurludur ki doğrusu Beyt-i Ma'mûra benzese uygundur." diyerek mabedi övmektedir.

Zihînûr-ı mücessem secde-gâh-ı ehl-i tâ'at kim

Olursa Beyt-i Ma'mûranazîr el-hak sezâdır bu

Fıtnat Hanım Tar. 6/10 (Çeçen, 2006:244)

Hoştur, güzeldir.

Laleli Camii, Osmanlı mimarlık tarihinde Nuruosmaniye ve Ayazma camilerinden sonra üsluba ait nitelikte değişikliğin olduğu üçüncü önemli camidir (Öztekin, 2004: 1044). Fıtnat Hanım, Sultan III. Mustafa'nın birçok yüce eserler yaptırdığını ancak parlaklık gösteren temiz mabedin çok hoş olduğundan bahsetmektedir:

Nice vâlâ eserler eyledi 'âlemde ez-cümle

Ne zîbâ ma'bed-i pâkîze-i rûşen-nümâdır bu

Fıtnat Hanım Tar. 6/8 (Çeçen, 2006:243)

Aydınlıktır.

Mehmed Şerif (öl. 1204/1790) Laleli Camii için düşürdüğü tarih kıtasında önce, Sultan Mustafa'yı övmektedir: Daha sonra dokuz kubbeli gökyüzü içinde böyle aydınlık, güzel bir caminin benzeri olmadığından bahsetmektedir:

Bir münevver câmi ‘-i pâkîze bünyâd itdi kim

Nüh-kıbâb-ı âsmân içre ana olmaz mesîl

Mehmed Şerif Tar. 3/6 (Yağcı 2006:129)

Küllîye şeklindedir

Laleli Külliyesinin en önemli yapısı, III. Mustafa’nın kendisi için inşa ettirdiği camidir. Laleli Camisi’nin etrafında cami, çarşı, medrese, türbe, sebîl, ve imaret bulunduğu, bu yapıların haricinde külliye’nin birimleri olarak sayılabilecek muvakkithane, çeşmeler su havuzu, helalar ve su deposu gibi yapıların bulunduğu bilinmektedir (Sürmen, 2005:9). Mehmed Şerif, çeşme, medrese, mektep ve sebîl bu hayratın içindedir diyerek sadece camiden değil aynı zamanda cami, imaret, çarşı, dükkânlar, çeşmeler, sebîl, türbe, medrese gibi yapıların bulunduğu külliye’den de bahsetmektedir:

Câmi ‘ü’l-hâyrât oldu bu eser kim iste bak

Hep mahallin buldu çeşme medrese mekteb sebîl

Mehmed Şerif Tar.3/9 (Yağcı 2006:129)

Laleli semtindedir

III. Mustafa, tamir ettirdiği camiler yanında yenilerini de yaptırmıştır ancak bunların özellikle büyük olanları kendi adıyla anılmaz. Külliye adını, Laleli Baba türbesinden ya da Laleli Çeşme’den almıştır. Camii’nin temel atma ve açılış merasimlerinde ayrıca külliye’nin inşası ile ilgili olarak semtin adının Laleli olarak geçtiği vurgulanmaktadır (Sürmen, 2005:7). Camii’nin adının Laleli Baba’dan alınması ile ilgili olarak Laleli Baba’nın hayatı ve camiye adını verme hikâyesi ilgi çekicidir:

Mütevazı bir hayat yaşayan Laleli Baba XVIII. yüzyılda, III. Mustafa döneminde İstanbul’da yaşamış Allah dostlarından biri olarak bilinmektedir. Çok önemli kerametlerinin olduğu rivayet edilmiştir. Laleli Baba’nın, bugünkü Laleli Camii’nin olduğu yerde küçük bir ayakkabı tamir dükkânı bulunmaktaydı. Hoşgörülü bir insan olan Laleli Baba’nın burada ayakkabı tamir ederek rızkını çıkarırdı. Güzel giyinmesiyle, güzel konuşmasıyla tanınır ve bilinirdi. Kendi ismini taşıyan caminin önünde oturur, gelene “Hoş geldin.”, gidene “Güle güle.” derdi. Laleli Baba ömrünü, adını taşıyan bu semtte geçirmiştir. İnsanlarla dostça ve kardeşçe geçinmiştir. Çevresinin güven ve itimadını kazanmıştır. Onun bir Allah dostu olduğuna inananlar türbesini sürekli ziyaret etmişlerdir. Laleli Baba İstanbul’a damgasını vuran büyük velilerdendir. Yakasında her zaman bir Lale bulunur, sırtında da Lale desenli bir cübbe taşırdı. Laleli Baba ile Padişah arasındaki hikâye ise şöyle anlatılır:

Mustafa Han, bu camiye yaptıırken çevrede “Laleli Baba” namında evliya bir zatın yaşadığını öğrendi ve sohbetinden istifade etmek istedi. Laleli Baba’ya Padişah’ın kendisini ziyaret etmek istediği haberi ulaştırıldı, o da buyur etti.

Padişah, Laleli Baba’nın sohbetinden gerçekten memnun kaldı. İçinde, bu zatla daha sık görüşme arzusu uyandı. Ayrılacağı sırada bir soru sordu: “Efendi Hazretleri, bu dünyada en güzel şey nedir acaba?”

Hazret: “Bu dünyada en değerli şey yiyip içtikten sonra sıkıntısız biçimde def-i hâcetini yapabilmektir.” dedi.

Hükümdar bu cevaptan pek hoşnut olmadı. Başından beri hikmetli konuşmalarıyla herkesi etkileyen bir zata bu cevabı pek yakıştıramadı ve maiyetiyle beraber saraya döndü. Padişahın kalben yaptığı bu itiraz Laleli Baba’ya malum oldu, “Yakında görürüz, demek illâ bu sıkıntıyı yaşamam lâzım.” anlamında tebessüm etti. Ziyaretin ertesi günü padişah şiddetli bir kabızlığa yakalandı. Bir türlü kurtulamıyordu. Başta hekimbaşı olmak üzere herkes seferber oldu. Bilinen bütün ilaçları uyguladılar; ancak fayda etmedi. Padişah kıvranıyordu. Düşünürken nihayet sebebini buldu! Bu hâlin Şeyh Efendi’nin sözüne itirazdan dolayı başına geldiğini anladı. Derhal adamları ile şeyhin yanına gitti. Hata ettiğini söyledi. Laleli Baba “Karşılığında ne vereceksiniz?” dedi. “Senin bölgede yaptırdığım o camiyi sana hibe edeceğim.”, “Yetmez.” dedi Şeyh Efendi. Sultan Mustafa daha birçok şeyler sıraladı. Şeyh, “Bunlar da yetmez.” diyordu. En sonunda, “Bu hâlden kurtulursun ama karşılığında saltanatı (hükümdarlığı) isterim. Yoksa kendin bilirsin.” dedi. Sancılar içinde kıvranan Padişah için başka çare yoktu. Bir an önce bu sıkıntıdan kurtulmak istiyordu, “Tamam, o da senin.” dedi. Laleli Baba dua etti, sırtını sıvazladı. “Haydi git, Allah’ın izniyle kurtulacaksın.” dedi. Padişah gerçekten kurtuldu ve çok rahatladı. Fakat saltanat da elden gitmişti. Saltanatı teslim etmek üzere maiyetiyle geldi. Laleli Baba’nın maksadı elbette saltanat değildi. Padişah, gerekli dersi almıştı. Şöyle dedi: “Bir saltanat ki bir def-i hâcete değişiliyor, öylesine ucuz bir saltanat bize lazım değil. Bize caminin adı yeter.” (Malkoç, 2017: 15-18)

Laleli semti, Bayezıt ile Aksaray arasında, Ordu Caddesi etrafında konumlanmıştır. Şâkir, tarih manzumesinde semtin adını kullanarak camiyi anmayı tercih etmiştir. Camii’nin adının Laleli Baba’dan ya da Laleli Çeşme’den alındığına dair bir bilgi bulunmayan beyte göre; Laleli semtinin böyle bir camiye ihtiyacı bulunmaktadır. Laleli semtinde yapılan bu cami, sanki lale bahçesi içinde açılan beyaz bir gül gibidir:

İhtiyâcı vardı ol semtin bu güne ma ‘bede

Olsa sükkânı ‘aceb mi haşre dek vakf-ı du ‘â

Şâkir Tar. 35/7 (H.951/ 16a)

Lâle-zâr içre açıldı sandırır verd-i sefid

Lâlelide olması bu câmi ‘in suret-nüma

Şâkir Tar. 35/6 (H.951/ 16a)

Vasıfları anlatmakla bitmez

Şair artık şahın ve caminin özelliklerini anlatacak söz bulmakta zorluk çekmektedir. Bu yüzden tarif-hanlar yani eskiden cami ve tekkelerde namazdan önce peygamber ve İslam

büyüklerinin özelliklerine dair yüksek sesle açıklama yapan görevliler, caminin vasıflarını anlatıp hayır duasını yapmalıdırlar.

*Na 't-ı şâhî vasf-ı câmi ' kâbil-i ifâ degil
Ede ta 'rif-hân hemân ed 'iye-i hayrın tevîl*

Mehmed Şerif Tar. 3/10 (Yağcı 2006:129)

Tarih beyitleri şöyledir

Mehmed Şerif, Fıtnat Hanım ve Şâkir Ahmet Bey, tarih beyitlerinde III. Mustafa'nın bu güzel, yüce camiiyi yaptırdığını belirterek tarih düşürmüşlerdir:

*Bir ziyâde mu 'tenâ târîh söyle gel Şerîf
Câmi '-i vâlâ binâ-yı Mustafâ Hân-ı Cemîl* (1177/1764)
جامع والابناى مصطفى خان جميل

Mehmed Şerif Tar. 3/14 (Yağcı 2006:130)

*Gören bu mısra ' ile Fıtnatâ târîhini söyler
Mu 'allâ câmi '-i ra 'nâ-yı Sultân Mustafâdır bu* (1177/1764)
معلا جامع رعناى سلطان مصطفىدير بو

Fıtnat Hanım Tar. 6/13 (Çeçen, 2006:244)

*Yazdı bir târîh Şâkir bende-i ihlâs-kâr
Mustafâ Hân eyledi bu câmiyyullâha binâ* (1177/1764)
مصطفى خان ايلدى بو جامعياالله بنا

Şâkir Tar. 35/10 (H.951/16a)

Sonuç

Sonuç olarak, XVIII. yüzyıl, tarih düşürme sanatının en verimli yaşandığı bir dönemi olarak bilinmektedir. Gerçek dünyayı, hayal dünyasında çeşitli mecazlar ve hayaller yardımıyla kuran divan şairleri, yaşadıkları dönemin önemli olaylarını şiir yoluyla anlatırken aynı zamanda tarihe de ışık tutmuşlardır. Bu dönemde birçok konu ve mimarî eser hakkında tarih düşürülmüştür.

Laleli Camii, XVIII. yüzyılda III. Mustafa tarafından yaptırılan önemli bir camidir. Fıtnat Hanım, Mehmed Şerif ve Şâkir Ahmed Bey tarafından Laleli Camii'nin yapımına düşürülen tarihler bulunmaktadır. Bu manzumeler öncelikle Sultan'a övgü ile başlamaktadır. Ancak övgü beyitlerinde dahi, klasik yapının içindeki geleneksel dünyanın dışında dönemin tarihî olaylarına ulaşmak mümkündür. Örneğin, Sultan III. Mustafa'nın saltanatı sırasında yaşanan deprem, İstanbul'da birçok binanın yıkımına neden olmuştur. Bu yüzden Sultan, imar faaliyetlerine oldukça önem vermiştir. Böyle bir durumun Laleli Camii'nin tarih manzumelerinde Sultan'ı överken "cülusundan itibaren birçok hayrat yaptırdı" şeklinde söylenmesi, basmakalıp bir ifadeden ziyade gerçek bir bilginin yansıtılması şeklinde düşünülebilir. Yine, Sultan III. Mustafa'nın Laleli Camii'nde, Ramazan ayında kıldığı ilk Cuma namazından bahsedilmesi tarihî bir gerçektir. Laleli Camii için düşürülen tarihlerden anlaşıldığı kadarıyla tarih manzumeleri,

mekânların niteliği hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Şairler caminin yapımına tarih düşürürken caminin güzelliği, aydınlığı ve kutsallığını değişik benzetmelerle ele almışlardır. Laleli Camii'nin beyitlerde yer alan kubbesi, kandilleri, mahfili gibi mimarisi ile ilgili unsurlar, caminin gerçek yapısı ile uygunluk göstermektedir. Manzumelerde, caminin isimlendirme meselesine doğrudan değinilmemiştir. Caminin adının Laleli Baba'dan mı, Laleli çeşmesinden mi yoksa semtin adından mı aldığına dair kesin bir bilgi bulunmamakla beraber Şâkir'in Laleli semtinin böyle bir camiye ihtiyacı olduğundan bahsetmesi, semtin adının camiyle anılması açısından dikkat çekicidir. Bütün bu bilgiler değerlendirildiğinde, şairin gözünden dış dünyanın aktarımını sağlayan tarih manzumelerinin sadece mecazlar dünyasının içinde kalmadığını aynı zamanda dönemine tanıklık eden belgeler olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Afyoncu, Erhan. (2019). Osmanlı Padişahları. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Beydilli, Kemal (2006). "Mustafa III". TDV İslam Ansiklopedisi, 31:280-283, İstanbul: TDV Yay.
- Cantay, Tanju (1991). "Asma Kandillik". TDV İslam Ansiklopedisi, 3:498-499, İstanbul: TDV Yay.
- Çeçen, Halil (1996). Fıtnat Hanım Hayatı, Sanatı ve Divanı İnceleme-Metin Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çetinaslan, Mustafa (2012). Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mafilleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa (2003)."Lâleli Külliyesi", TDV İslam Ansiklopedisi, 27:86-89, Ankara: TDV Yay.
- Yağcı, Ömer Gökhan (2006). Mehmed Şerif Efendi Divanı (inceleme-Metin),Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Görür, Cem (2018). "Sultan III. Mustafa'nın Cuma Selamlıkları", HistoryStudies International Journal of History, 10 (9), 147-155.
- İnci, Nurcan (1985). "18. Yüzyılda İstanbul Camilerine İstanbul Etkisiyle Gelen Yenilikler", Vakıf Dergisi, 19, 223-236.
- Kitabelerin Kitabı Fatih (2016). İstanbul: İstanbul Fatih Belediyesi Yay.
- Küçük, Abdurrahman (1992). "Beytü'l-ma'mûr" TDV İslam Ansiklopedisi, 6: 94-95, İstanbul: TDV Yay.
- Malkoç, M. Nihat (2017). "Lâleli Camii ve Lâleli Baba", Somuncu Baba Dergisi, 205: 15-19.
- Özdemir, Mehmet (2016). "Muhyî'nin Manzum Hadîs-i Erbaîn Tercümesi", Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature, 2(1), 323-342.
- Öztekin, Özge (2004). XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pala, İskender (1995). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları.

Sürmen, Pınar (2005). Laleli Külliyesi İmareti Restorasyon Projesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Şâkir Ahmed Bey Dîvânı, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No: 951.